

بررسی و مقایسه قدرت بتا در مدل قیمت گذاری دارایی سرمایه CAPM و متغیرهای مطرح شده در مدل فاما و فرنج جهت تبیین بازده سهام

دکتر فریدون رهنماei رودپشتی
دکتر هاشم نیکومرام
علی علی مردانی

توصیفی و استنباطی مورد
تجزیه و تحلیل قرار گرفت.
جهت آزمون فرضیه‌ها از
رگرسیون پله‌ای، با روش‌های
مناسب روبه جلو (Stepwise
مناسب رو به جلو) یا رو به عقب
(Forward) یا به عقب (Stepwise Backward)
بهترین معادله رگرسیون
(پیش‌بینی) برآشش شده است.
همچنین جهت آزمون
متغیرهای اندازه شرکت، ارزش دفتری به ارزش بازار
معنی‌داری متغیرها از ضریب
همبستگی بین متغیرها با
استفاده از آمون F و وضعیت

متغیرهای اندازه شرکت، ارزش دفتری به ارزش بازار
و نسبت سود نقدی به قیمت قدرت بیشتری
در تبیین بازده سهام (R) دارند

چکیده مقاله

در این مقاله به بررسی و
مقایسه قدرت بتا در مدل
قیمت گذاری دارایی سرمایه
(CAPM) و متغیرهای مطرح
شده در مدل فاما و فرنج از
قیل، اندازه شرکت (ME)،
نسبت ارزش دفتری به ارزش
بازار حقوق صاحبان سهام
(BE/ME)، نسبت سود نقدی
به قیمت (D/P) و حجم
معاملات (VOL) جهت تبیین
بازده سهام در بازار بورس اوراق

معنی‌داری ضرایب معادله رگرسیون با استفاده از t نیز
استفاده شده است. و با برنامه‌نویسی در نرم‌افزار Statistica
ضریب حساسیت به شیوه دیمسون تخمین زده شده است.
نتایج تحقیق نشان داده است که متغیرهای اندازه شرکت،
ارزش دفتری به ارزش بازار و نسبت سود نقدی به قیمت

بهادر تهران پرداخته شده است، در تحقیق حاضر شرکت‌ها بر
اساس متداول‌تری به کار گرفته شده توسط فاما و فرنج (۱۹۹۲)
انتخاب شده‌اند. اطلاعات مربوط به شرکت‌ها در هر سال با
استفاده از کامپیوتر و از طریق نرم افزارهای آماری بویژه
نرم افزارهای SPSS و STATISTICA در دو بخش روش‌های

بورس اوراق بهادار از ویژگی‌های اثرگذار بر خوردار است که هم شرکت‌ها و هم سرمایه‌گذاران این بازار سرمایه را محل مناسبی برای جذب منابع مالی و سرمایه‌گذاری بدانند، با گستردگی شدن کمی و کیفی بازار سرمایه و افزایش تعداد فعالان سرمایه، لزوم افزایش مطالعات برای آگاهی دادن به قشر سرمایه‌گذار بیش از پیش مشهود می‌باشد لذا این مطالعه به بررسی ارتباط ضریب حساسیت براساس مدل (CAPM) و متغیرهایی نظری، اندازه شرکت (ME)، نسبت ارزش دفتری به ارزش بازار حقوق صاحبان سهام (BE/ME)، نسبت سود نقدی به قیمت (D/P) و حجم معاملات (VOL) و بازده سهام در بورس تهران براساس مدل فاما و فرنچ که حاصل آن، مقاله حاضر است؛ پرداخته است.

قدرت بیشتری در تبیین بازده سهام (R_i) دارند. و حذف متغیر بتا در مدل سنتی CAPM در کنار سایر متغیرهای مطرح شده در مدل فاما و فرنچ (1992) قدرت تبیین بازده را از دست می‌دهد.

واژه‌های کلیدی

بازده، ریسک سیستماتیک، ضریب حساسیت، اندازه (ME)، نسبت سود نقدی به قیمت (D/P)، نسبت ارزش دفتری به ارزش بازار سهام (BE/ME)، حجم معاملات (VOL)، مدل قیمت گذاری دارایی‌های سرمایه‌ای (CAPM) و مدل فاما و فرنچ.

مقدمه

نقش بورس اوراق بهادار در فرایند توسعه اقتصادی از اهمیت زیادی برخوردار است، به گونه‌ای که میزان فعالیت و اهمیت بورس اوراق بهادار با درجه توسعه یافتنی اقتصادی ملی رابطه‌ای همسو دارد. در واقع بورس اوراق بهادار در گردداری نقدینگی را که غیرمولد بوده است و هدایت پس اندازه‌های سرگردان به سوی مصارف سرمایه‌گذاری و تأمین منابع مالی جهت فعالیت‌های اقتصادی مولد با هدف جلب مشارکت‌های مردمی در راه عمران ملی، گسترش مبانی مالکیت مردمی، جلوگیری از فرار سرمایه، جلوگیری از گسترش اقتصاد زیرزمینی، جذب سرمایه‌های خارجی، کاستن از فشار کسری بودجه دولت و کمک به رشد اقتصادی نقش انکارناپذیر دارد. تجهیز منابع مالی از راه فروش سهام یا انتشار اوراق مشارکت یکی از مهمترین شیوه‌های گردداری وجود لازم برای سرمایه‌گذاری‌های هنگفت و تأسیس واحدهای بزرگ و تولیدی و صنعتی است.

وجود فضای یک بازار کامل در بورس سبب تعیین رقابتی قیمت‌ها، و تخصیص بهینه منابع می‌شود. بنابراین بورس اوراق بهادار ساز و کار ایجاد نظم اقتصادی نیز هست، بدین معنا که مدیران ناکارآمد را تنبیه و مدیران با کفایت را تشویق می‌کند. یک شرکت زیان‌ده نمی‌تواند در بورس اوراق بهادار نیازهای مالی اش را به راحتی تأمین کند.

ادبیات تحقیق

تاکنون تحقیقات وسیعی در مورد قدرت تبیین متغیرهای حسابداری به منظور پیش‌بینی بازده سهام صورت گرفته است، برخی از این متغیرها عبارتند از: ارزش دفتری حقوق صاحبان سهام، نسبت جریان‌های نقدی به قیمت، نسبت قیمت به فروش، بازده نقدی سهام، نسبت اهرمی و نسبت سود حسابداری. البته این متغیرها وقتی که با ارزش بازار مقایسه می‌شوند در پیش‌بینی بازده سهام مؤثر می‌باشند. بر جسته ترین نسبت‌های آزمون شده، نسبت ارزش دفتری به ارزش بازار سهام، نسبت سود تقسیمی به قیمت سهام و همچنین اندازه می‌باشند. فاما و فرنچ (Fama & French 1992) به این نتیجه رسیدند که نسبت ارزش دفتری به ارزش بازار بعد از کنترل اندازه شرکت با بازده آتی سهام رابطه دارد، در صورتی که ضریب حساسیت مدل قیمت گذاری دارایی سرمایه‌ای (CAPM) این رابطه معنی‌دار با بازده سهام را تائید نمی‌کند. اینکه (D/P) بازده‌ها را پیش‌بینی می‌کند از دیرباز بین صاحبنظران و نظریه‌پردازان همچون Dow در سال ۱۹۶۰، گردن (Gordon) در سال ۱۹۶۲ و Ball در سال ۱۹۷۸ متداول بوده است. نشان دادند که (D/P)، با بازده آتی سهام رابطه‌ای نزدیک دارد که قیمت سهام نسبت به بازده سهام، وقتی نرخ‌های تنزیل و بازده مورد انتظار بالاست، نسبتاً

فاما و فرنچ (Fama & French 1992) نقش‌های به هم پیوسته بازار یعنی ضریب حساسیت، اندازه، نسبت سود نقدی به قیمت، اهرم، ارزش دفتری به ارزش بازار سهام و حجم معاملات را بر متوسط بازده‌های مقطعی سهام مطالعه کردند. آن‌ها دریافتند که به صورت مجزا یا همراه با متغیرهای دیگر ضریب حساسیت اطلاعات کمی را درباره متوسط بازده‌ها داراست. چنانچه اندازه، (D/P)، اهرم و ارزش دفتری به ارزش بازار سهام را به تنها یابه کار ببرند دارای قدرت توضیح و تشریح می‌باشند و به صورت ترکیبی اندازه و ارزش دفتری به ارزش بازار سهام به نظر می‌رسند که نقش آشکار اهرم و (D/P) را در متوسط بازده کسب کنند، به این مفهوم که دو متغیر تعیین شده مبتنی بر تجربه یعنی اندازه و ارزش دفتری به ارزش بازار سهام نقش مفیدی را در توضیح متوسط بازده‌های مقطعی در NYSE در دوره ۱۹۲۷ تا ۱۹۸۶ آشکار ساخته است.

متداول‌لوژی تحقیق

روش مطالعه حاضر، اکتشافی از نوع همبستگی و روش جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز، کتابخانه‌ای و ابزار مطالعه گزارش‌های مالی و سایر گزارش‌های منتشره بورس و موجود در آرشیو و جامعه آماری مطالعه دربرگیرنده کلیه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است که از ابتدای سال ۷۶ تا پایان سال ۸۴ در بورس فعال بوده‌اند و معیارهای زیر جهت انتخاب نمونه لحاظ گردیده است:

- (الف) حداقل ۸۷ ماه از ۱۰۸ ماه (۸۰٪) بازدهی ماهانه داشته باشند (ب) ارزش دفتری (BE) منفی نداشته باشند (ج) بین بازده شرکت (Ri) و بازده پرتفوی بازار (Rm) رابطه معنادار وجود داشته باشد. براساس این معیارها ۵۰ شرکت فعال در بورس اوراق بهادار تهران انتخاب گردیده است.

متغیرهای مورد مطالعه در این تحقیق اندازه شرکت (ME)، نسبت ارزش دفتری به ارزش بازار حقوق صاحبان سهام (BE/ME)، نسبت سود نقدی به قیمت (D/P) و حجم معاملات VOL می‌باشند. جهت بررسی متغیرهای توضیحی

پایین است و بالعکس. به شرط آن که (D/P) با تغییر بازده مورد انتظار تغییر بکند. همچنین اساساً برای بازده سالانه دلایل وجود دارد که حامی این فرضیه است. به عنوان مثال Hodrick Flood در سال (۱۹۸۴)؛ Shiller Rozeff در سال (۱۹۸۶) Kaplan و Shihher Campbell در سال (۱۹۸۷) در بررسی خود دلایل مربوط به اینکه (D/P) توان پیش‌بینی بازده را در یک دوره دار است بررسی نموده و نشان دادند که نتایج (E/P) به چندین شیوه مشابه نتایج (D/P) است دوره‌های بررسی مربوط به شبکه‌ها مبین آنست که (E/P) توان پیش‌بینی قابل اطمینانی دارد اما (E/P) نسبت به (D/P) توان توجیحی کمتری جهت تبیین بازده را دارد.

کارپوف Karpoff در سال ۱۹۸۶، هیمس‌ترا و جونز Brailsford در سال (۱۹۹۴) برایلسفورد (Himester/Jones) در سال ۱۹۹۶، لی و روی (Lee / Rui) در سال (۲۰۰۲) به وجود روابط بین حجم معاملات و تغییر قیمت و بازده را تائید نموده‌اند. بر اساس مطالعات لاتکنی شاک، اشلیفر و ویشنی (Lakonishok, shleifer, Vishny, 1994) نسبت ارزش دفتری به ارزش بازار به عنوان شاخصی برای رشد بالقوه آتی شرکت محسوب می‌شود، وقتی انتظار بر آنست که شرکتی در آینده رشد نماید ارزش دفتری به علت عملیات جاری حسابداری، رشد بالقوه شرکت را در برنامی گیرد در حالی که ارزش بازار این رشد را در برنامی گیرد، بنابراین انتظار بر آنست که ارزش دفتری (نه ارزش بازار) شرکت‌هایی که دارای نسبت‌های پایین BE/ME می‌باشند نسبت به شرکت‌هایی که دارای نسبت BE/ME بالا می‌باشند، تندتر رشد کنند. ولی باید به این موضوع توجه شود که اگر فرستهای رشد در BE/ME منعکس شود، سرمایه گذاران از آن آگاه شده و دیگر نمی‌توانند دلیلی برای قدرت توضیحی این نسبت در پیش‌بینی بازده سهام محسوب گردد. این نسبت نه تنها با فرستهای رشد بلکه با دیگر انواع عدم کارایی بازار یا ریسک خاص نیز مربوط می‌باشد.

ضریب همبستگی بین متغیرهای با استفاده از آمون F وضعیت معنی داری ضرایب معادله رگرسیون با استفاده از t مورد آزمون قرار گرفته است.

۳-۲-۳- مدل تحلیلی تحقیق

به منظور بررسی اثر متغیرهای توضیحی بر متغیر وابسته (بازدۀ سهام)، از روش تحقیق فاما و مکبٹ (1973) و فاما و فرنچ (1992) استفاده گردید و سپس به مقایسه آن با ارتباط ضریب حساسیت با بازدۀ پرداخته شد. در این راستا، برای هر یک از ماههای سال های ۷۶-۸۴ (۱۰ ماه)، رگرسیون مقطعی زیر مورد استفاده قرار می گیرد:

$$R_u = a + b_{\alpha} \beta_{\alpha} + b_{\beta} \ln(ME_u) + b_{\gamma} \ln(BE/ME_u) + \ln(vol) + b_{\delta} D/P + e_u$$

که در آن:

R_u : بازدۀ انفرادی سهام

β_{α} : ضریب حساسیت پس رتبه بندی

$\ln(ME_u)$: اندازه بازاری شرکت

$\ln(BE/ME_u)$: نسبت ارزش دفتری به ارزش بازار شرکت

$\ln(vol)$: حجم معاملات

D/P : نسبت سود نقدی به قیمت

e_u : خطای اندازه گیری

در ادامه با جمع ضرایب معادله فوق ضریب حساسیت هر سهم به دست می آید.

$$\beta_i = \beta_{\alpha+2} + \beta_{\alpha+1} + \beta_{\alpha} + \beta_{\alpha-1}$$

۳-۳- فرضیه های تحقیق

با توجه به مبانی نظری تحقیق، فرضیه های تحقیق در دوره گروه اصلی و فرعی به شرح زیر بیان می شوند:

۳-۴- فرضیه های اصلی

لئه متغیرهای مدل فاما و فرنچ در مقایسه با ضریب حساسیت در مدل CAPM، قدرت بیشتری در تبیین بازدۀ سهام شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران را دارند.

بر متغیر وابسته (بازدۀ سهام) از روش تحقیق فاما و مکبٹ (1973) و فاما و فرنچ (1992) استفاده خواهد شد.

۳-۱- تخمین پیش رتبه بندی و پس رتبه بندی ضریب حساسیت

به منظور بررسی رابطه بین بازدۀ با متغیرهای حجم معاملات (Vol)، ریسک سیستماتیک (β)، اندازه بازاری شرکت (ME)، ارزش دفتری به ارزش بازار (BE/ME) و نسبت سود نقدی به قیمت (D/P) ابتدا وضعیت هر متغیر در هر شرکت و در یک دوره زمانی ۹ ساله (سال های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۴) از اسناد و مدارک موجود استخراج گردید. لازم به ذکر است که سه سال اول این دوره یعنی سال های ۱۳۷۶ تا ۱۳۷۸ به منظور پیش رتبه بندی (Pre-Ranking) بتا در نظر گرفته شده است در واقع وضعیت رابطه بین متغیرها در طی دوره شش ساله ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۴ را مورد بررسی قرار می دهد. پس از جمع آوری داده ها، اطلاعات مربوط به شرکت هادر هر سال با استفاده از کامپیوتر و از طریق نرم افزارهای آماری به ویژه نرم افزارهای SPSS و STATISTICA در دو بخش روش های توصیفی و استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در تجزیه و تحلیل توصیفی اطلاعات، شاخص های گرایش مرکزی و انحرافی مربوط به متغیرها محاسبه شد. این شاخص ها عمدتاً شامل میانگین (از مجموعه شاخص های گرایش مرکزی) و انحراف معیار، واریانس و خطای استاندارد (از مجموعه شاخص های گرایش انحرافی) است.

در بخش روش های استنباطی به منظور آزمون فرضیات تحقیق و به عبارتی تعمیم نتایج بدست آمده از نمونه به جامعه تحقیق، ابتدا با پیش رتبه بندی و پس رتبه بندی بتا ثبات بتای پورتفوی مورد بررسی قرار گرفت و سپس رابطه متغیرهای مذکور در طی دوره دوم (پس رتبه بندی) با استفاده از تحلیل رگرسیون چند متغیری مورد بررسی قرار گرفت. در نهایت با استفاده از رگرسیون پله ای، با روش های مناسب رو به جلو (Stepwise Forward) یا رو به عقب (Stepwise Backward) بهترین معادله رگرسیون (پیش بینی) برآش شده است. لازم به ذکر است که وضعیت

۳-۵- فرضیه های فرعی

پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران ارتباط معناداری وجود دارد.

لئن بین بازده سهام و ریسک سیستماتیک شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران ارتباط معناداری وجود دارد.

تجزیه و تحلیل نتایج
۴-۱- نتایج حاصل از تخمین پیش رتبه بندی و پس رتبه بندی ضریب حساسیت

همانطور که پیشتر اشاره شد، با توجه به این که بین دو متغیر بتا و ME همبستگی بالا وجود دارد، به منظور خنثی کردن این همبستگی از مدل فاما- فرنچ استفاده کرده و پورتفوی اندازه- بتارا تشکیل می دهیم. این پورتفوی برای دو دوره محاسبه می شود. پس از آن به مقایسه ثبات بتا در طی دو دوره مذکور می پردازیم. نتایج بدست آمده به شرح ذیل می باشد:

جدول ۱-۴: ترتیب پیش رتبه بندی بتای پرتفوی^۵

اندازه بزرگ	β	اندازه کوچک
۰,۳۶۹۸	۰,۱۵۰۵	۰,۱۵۰۵
۰,۳۸۱۱	۰,۱۵۰۵	۰,۲۸۱۱
۰,۳۴۱۱	۰,۲۵۰۱	۰,۳۴۱۱
۰,۳۶۳۶	۰,۱۴۹۱	۰,۱۴۹۱
۰,۲۶۱۵	۰,۱۳۲۴	۰,۱۳۲۴

جدول ۲-۴: ترتیب پس رتبه بندی بتای پرتفوی^۶

اندازه بزرگ	β	اندازه کوچک
۰,۵۶۶۷	۰,۳۵۲۴	۰,۳۵۲۴
۰,۴۳۴۸	۰,۲۴۹۹	۰,۲۴۹۹
۰,۳۷۵۴	۰,۲۲۳۴	۰,۲۲۳۴
۰,۳۸۰۴	۰,۲۱۹۱	۰,۲۱۹۱
۰,۳۸۴۸	۰,۱۷۳۹	۰,۱۷۳۹

متغیری محاسبه شده است. این رابطه ها وضعیت فرضیه های فرعی را مشخص می کند. سپس همین رابطه ها با توجه به وضعیت ترکیبی متغیرها و بر اساس سایر فرضیه های فرعی تحقیق، با استفاده از رگرسیون چند متغیری محاسبه و مورد بررسی قرار گرفته است. نهایتاً با استفاده از رگرسیون چند متغیری وضعیت رابطه بین بازده سهام با پنج متغیر پیش بین به طور یکجا محاسبه گردید. لازم به یادآوری است که کلیه محاسبات این بخش صرفاً دوره دوم (یعنی سال های ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۴) را دربرمی گیرد.

فرضیه فرعی اول: بین بازده سهام و ریسک سیستماتیک رابطه معنی داری وجود دارد.

رگرسیون تک متغیری بین دو متغیر مورد نظر یعنی بازده سهام و بتا، برای کل شرکت ها و در کل ماه های مورد بررسی (۷۲ ماه) محاسبه شده است. ضریب همبستگی محاسبه شده، شبیه خط رگرسیون و آزمون معنی داری شبیه خط محاسبه شده به همراه سطح خط ادار جدول زیر ملاحظه می شود:^۷

با مقایسه جداول ۴-۱ و ۴-۲ مشخص می گردد که بین ترتیب پیش رتبه بندی (preranking) بتای پرتفوی و ترتیب پس رتبه بندی (postranking) بتای پرتفوی تفاوت قابل ملاحظه ای وجود ندارد. به عبارت دیگر شرکت هایی که در دوره پیش رتبه بندی (۳۶ ماه اول تحقیق) در گروه های بزرگ، کوچک بوده اند در دوره پس رتبه بندی (۲۲ ماه دوم تحقیق) نیز در گروه های بزرگ، کوچک قرار می گیرند.

۴-۲-نتایج حاصل از قدرت تبیین ضریب حساسیت و سایر متغیرهای توضیعی

همانطور که قبلاً اشاره شده است، در این پژوهش پنج متغیر مستقل (پیش بین) و یک متغیر وابسته (ملاک) وجود دارد. لذا رابطه بین هر یک از متغیرهای پیش بین اعم از حجم معاملات (Vol)، ریسک سیستماتیک (β)، اندازه بازاری شرکت (ME)، ارزش دفتری به ارزش بازار (BE/ME) و نسبت سود نقدی به قیمت (P/D) با متغیر ملاک یعنی بازده سهام (R_i) به طور جداگانه و با استفاده از رگرسیون تک

جدول ۴-۳: همبستگی بین بازده سهام و ریسک سیستماتیک^۸

p	t	b	r^2	r	متغیرها
۰,۰۱۵	۲,۲۳	۰,۰۵۳	۰,۰۹۶	۰,۳۱	β R_i

در رگرسیون مذکور بدین مفهوم می باشد که در شرایط ثبات سایر پارامترهای مدل، در صورت افزایش یک واحد در ریسک، به طور متوسط بازده معادل $0,53/0,053$ واحد افزایش می یابد.

فرضیه فرعی دوم: بین بازده سهام و اندازه بازاری شرکت رابطه معنی داری وجود دارد.

نتایج حاصل از رگرسیون به صورت زیر است:

ضریب همبستگی محاسبه شده برابر $0,31/0,31$ است.^۹ در عین حال ضریب تبیین (r^2) برابر $0,096$ است. یعنی با فرض ثابت بودن اثر سایر متغیرها $9,6\%$ درصد تغییرات بازده سهام شرکت ها متأثر از بتا است.

همچنین شبیه خط رگرسیون^{۱۰} محاسبه شده برابر $0,053/0,053$ است^{۱۱} که با توجه به سطح خطی محاسبه شده، در سطح اطمینان 95% درصد ($D = 0,05$) معنی دار است.^{۱۲} مقدار ضریب

جدول ۴-۴: همبستگی بین بازده سهام و اندازه بازاری شرکت

p	t	b	r^2	r	متغیرها
۰,۰۰۱	۳,۰۸	۰,۰۰۸۲	۰,۱۸	۰,۴۲	$\ln(ME)$ R_i